

ДИНАМІКА ПРЕСТИЖНОСТІ ПРОФЕСІЙ В УКРАЇНІ ПРОТЯГОМ 2008-2011 РОКІВ ОЧИМА ДОРΟΣЛИХ І ШКОЛЯРІВ

Михайло Найдьонов

Найдьонов М. І. Динаміка престижності професій в Україні протягом 2008–2011 років очима дорослих і школярів / М. І. Найдьонов // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 листопада 2012 р., м. Київ). — К. : ПК ДСЗУ, 2012. — С. 191–200. — Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0130.pdf.

Анотація. У моніторингових дослідженнях 2008-2011 орієнтація на престижність професій розглядається як загальний механізм соціальної саморегуляції, як вірний та хибний орієнтир професійного самоздійснення. Данні розглядаються на основі розроблених стандартів міжнародної шкали престижності професій для дорослих та молоді.

Відмічаються позитивні зрушення престижу в сфері науки; стабілізувалось падіння престижності професій, пов'язаних із законодавством і правочинством; натомість продовжується зниження престижності професій, що асоціюються з політикою.

Ключові слова: престижність професій, динаміка престижності професій в Україні, координованість ринку праці, суб'єкти ринку праці, моніторинг.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших чинників відчуття задоволеності людини своїм життям є її зреалізованість у професійній сфері. Проте погляд на сучасний стан ринку праці в Україні дає небагато підстав для оптимізму в цьому сенсі. У суспільстві бракує інформації з питань професійного вибору в сучасних економічних умовах, відповідно до стану та динаміки ринку праці в Україні. Значна кількість випускників шкіл не мають достатньо чітких уявлень щодо своєї майбутньої професії. Поширена ж останніми роками орієнтація при виборі фаху на "модні" та "престижні" професії сприяє зростанню молодіжного безробіття, оскільки попит на ринку праці на таких фахівців значно нижче пропозиції. Значна частина освіченої молоді змушена починати свій трудовий шлях з роботи не за фахом і з відчуттям невпевненості щодо своїх життєвих перспектив.

Інший, соціальний бік проблеми "хибних орієнтирів" полягає у загостренні протиріч ринку праці, який сьогодні відчуває потребу

насамперед у кваліфікованих робітниках для галузей, що розвиваються, Підсилюються суперечності і тією ситуацією кризи, яку вже кілька років намагається подолати не тільки Україна, а значна частина світу.

Таким чином, *актуальність заявленої теми* – динаміка престижності професії в Україні протягом 2008–2011 років – видається цілком очевидною: при дієвості такого чинника структурування трудових ресурсів як престижність урахування у профорієнтаційній роботі динаміки громадської думки населення щодо престижності професій може стати дієвим інструментом подолання негативних тенденцій ринку праці в Україні, розв'язати характерну для його сьогодення суперечність між вимогами до конкурентоспроможності трудових ресурсів і дисбалансами системи професійної підготовки кваліфікованих робітників. Моніторинг ставлення населення до робітничих професій як системи суспільних координат вибору майбутньої професії вступаючим у життя поколінням може скласти основу науково обґрунтованого прогнозу змін ринку праці і випереджувальної модернізації системи професійного навчання.

Метою даної статті є представлення результатів чотирирічного моніторингу динаміки престижності професій, що здійснюється науковцями Інституту соціальної та полічної психології НАПН України в межах виконання науково-дослідних робіт за темами "Моніторинг рівня та чинників престижності професій" (2008 – 2009) та "Науково методичні засади відстеження динаміки престижності професій, що користуються попитом на ринку праці" (2010 – 2012). Основний метод дослідження – репрезентативні масові опитування дорослого населення (2008-2011 рр.) і школярів-старшокласників (2008, 2010 рр.).

Масові опитування громадян проводилися за квотною вибіркою, що репрезентує доросле населення України віком від 18 років і старше. Соціально-демографічна структура вибірки відповідала структурі дорослого населення. Масові опитування школярів здійснювалися за квотною вибіркою, що репрезентує учнів 9 – 11-х класів загальноосвітніх

шкіл. Дані опитування 2011 року порівнюються у статті з даними опитувань, проведених протягом 2008 – 2010 років [1; 2]. Принципи конструювання списку оцінюваних професій описано нами раніше [3; 4; 5].

Передусім представимо дані, які характеризують вибірку з точки зору розуміння респондентами престижності, отримані у спосіб відповіді на запитання: *“Чи маєте Ви якесь уявлення про те, що таке престижність професії?”*, а також динаміку цієї самооцінки протягом досліджуваного періоду. Зазначимо, що, як і в минулі роки, більшість і дорослого населення України (80,3%), і учнівської молоді (91,9%) вважає, що має більш-менш чіткі уявлення про те, що є престижність професій (Табл.1). При цьому бачимо, що серед учнівської молоді частка впевнених у відповідності цих уявлень помітно більша (на 11,6%), ніж серед дорослих: упевнені, що вони точно знають, що таке престижність професій, 38,8% учнів (проти 30,3% дорослих); старшокласників, яким здається, що вони мають про це уявлення, 53,1% (проти 50,0%). Зовсім мало серед старшокласників (1,8% проти 7,5% дорослих) тих, хто або не знає, що таке престижність професії, або не впевнений щодо правильності своїх уявлень.

У 2011 р. порівняно із 2010 р. спостерігалася негативна динаміка оцінки дорослим населенням власної впевненості щодо розуміння престижності професій. Найближчою у кількісному виразі вона була до показника 2008 р. (79,0%). Порівняно з 2010 р. на 5,3% менше стало тих, хто відповів, що він точно розуміє, що таке престижність. Особливо явною ця тенденція виявилася серед людей старшого віку, де частка точно впевнених, що вони розуміють сутність такої характеристики професій як престижність, склала 22,2% порівняно з 30,6% у 2010 р. (у кризовому 2009 р. вона становила 21,0%). Більш явно реагують на зміни ситуації чоловіки, серед яких частка точно впевнених склала 30,1%, що на 9,7% менше, ніж у 2010 р. році (у 2009 р. таких відповідей було 28,8%).

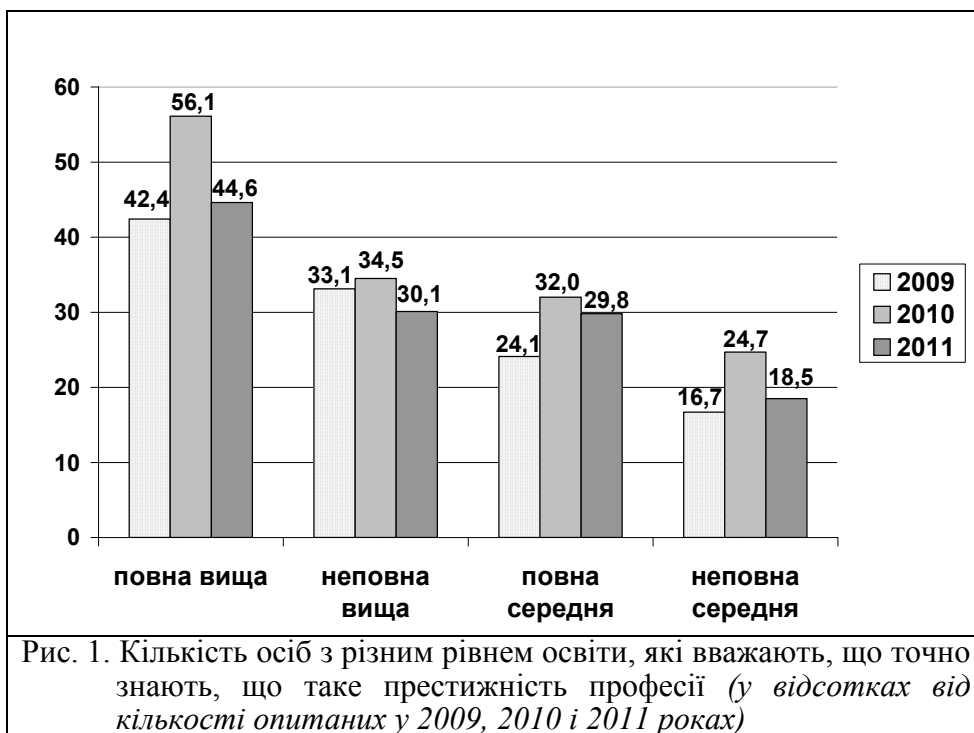
Табл.1

	Учні			Доросле населення			
	2008 р.	2010 р.	2011 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
так, я точно знаю, що таке престижність професії	33,7	36,9	38,8	31,3	28,0	35,6	30,3
	86,8	88,6	91,9	79,0	75,3	83,2	80,3
так, мені здається, я маю про це уявлення	53,1	51,7	53,1	47,7	47,3	47,6	50,0
важко відповісти	8,8	8,8	6,2	10,7	13,2	10,8	12,2
ні, я не зовсім уявляю, що таке престижність професії	4,1	2,0	1,3	8,2	9,1	4,7	5,9
	4,4	2,5	1,8	10,3	11,5	6,0	7,5
ні, я нічого про це не знаю	0,3	0,5	0,5	2,1	2,4	1,3	1,6

На відміну від дорослого населення динаміка цього показника серед школярів була позитивною: частка старшокласників більш-менш впевнених у своєму розумінні престижності зросла в 2011 р. (порівняно з 2010 р.) з 88,6% до 91,9%, що збільшує розрив між поколіннями у ставленні до змін на ринку праці, особливо виражений на Півдні України.

Зазначимо, що найбільший вплив на упевненість дорослих респондентів щодо правильності своїх уявлень про престижність професій справляє освіта: що вищий їх рівень освіти, то більша впевненість у своєму розумінні престижності професій. Цю залежність було виявлено в опитуванні 2008 р. і цей зв'язок зберігається досі: у 2011 р. серед дорослих респондентів з повною вищою освітою частка більш-менш упевнених щодо своїх уявлень про престижність професій була на 26,1% більшою частки громадян з неповною середньою освітою, що позитивно оцінили

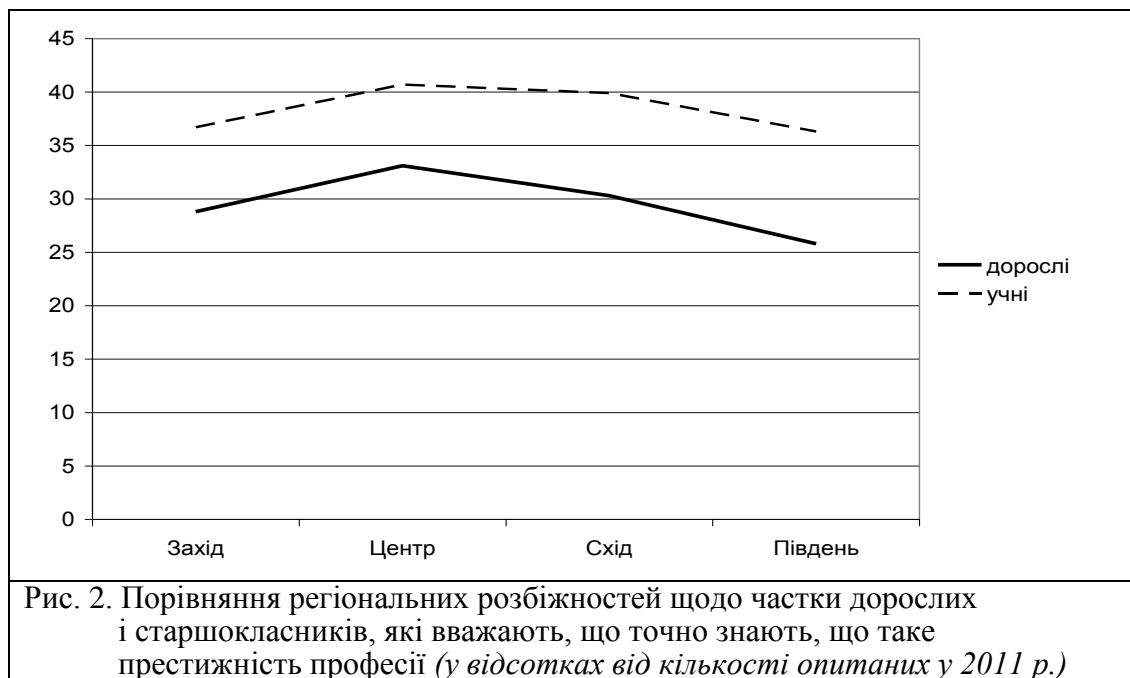
свою компетентність з даного питання (відповідно 44,6% і 18,5%). Динаміку цього показника протягом 2009-2011 рр. по групах з різним рівнем освіти показано на рис. 1. Як бачимо, зниження впевненості в своєму розумінні престижності професій більшою чи меншою мірою торкнулося всіх різних за рівнем освіти груп респондентів, що, на наш погляд, відображає нестабільний стан ринку праці, зумовлений у свою чергу, фінансово-економічною кризою.

В учнівській вибірці цей показник зумовлений ситуацією навчання: частка школярів, які вважають, що вони точно знають, що таке престижність професії, зростає по мірі наближення моменту необхідності професійного самовизначення і є найбільшою серед одинадцятикласників, які готуються до змін в ситуації свого життя (44,2% порівняно з 38,4% серед учнів 9-х та 35,9% серед десятикласників).

Та ж тенденція – до зменшення частки упевнених – спостерігається і у регіональному розрізі як серед дорослих, так і серед школярів. При цьому порівняно із дорослими учні старших класів в усіх регіонах вважають себе більш упевненими щодо свого розуміння, що таке престижна професія, ніж дорослі цих регіонів (рис. 2).

Виявити основні тенденції динаміки рівня престижності професій протягом 2008-2011 рр. дає змогу порівняння щорічних рейтингів престижності професій, складених за середніми балами оцінювання дорослим населенням України запропонованого списку професій. Серед професій, включених до списку, найвищий рейтинг у 2011 р. здобули такі професії (заняття): директор великого підприємства (8,1 бала), керуючий банком (8,0), народний депутат України (7,9), суддя (7,8), нотаріус (7,2), лікар-стоматолог (7,1). Найпрестижнішими серед дефіцитарних професій, як і в 2010 р. виявилися державний службовець (6,9) і головний бухгалтер (6,8). Замикають десятку найпрестижніших професій у 2011 р. підприємець (6,8) та три професії, що посіли десяте місце з однаковим значенням 6,3 бала: інженер-програміст, фахівець з інформаційних технологій і науковець.

Серед високопрестижних професій виявлено тенденцію подальшого зростання престижності таких професій як керуючий банком (+ 0,29 бала), суддя (+ 0,12), директор великого підприємства (+ 0,06), тоді як головний бухгалтер, державний службовець, інженер-програміст дещо втратили у своїх значеннях (- 0,19, - 0,12 і - 0,08 відповідно).

Протягом 2010-2011 р. відмічається також зростання престижності таких професій як: агент страховий (+ 0,39), регент (+ 0,27), працівники силових структур – інспектор патрульної служби (+ 0,24), військовослужбовець (+ 0,2), працівник захисних та/чи охоронних служб (охоронець, стрілець, рятувальник) (+ 0,1).

Серед професій промислової сфери зафіксовано тенденцію зростання престижності професій інженера-технолога (+ 0,14), інженера-конструктора (+ 0,08) та низки робітничих професій: слюсар-сантехнік (+ 0,15), фрезерувальник (+ 0,12), слюсар-ремонтник (+ 0,11), токарь (+ 0,11), механік (+0,1). Зазначимо також тенденцію до зростання престижності професій вугільної галузі: майстра гірничого (+ 0,13), машиніста підземних установок (+ 0,11), гірника (шахтаря) (+ 0,07).

Серед професій сільськогосподарської сфери тенденцію до зростання престижності зафіксовано для професій рибовода (+ 0,18), виноградаря (+ 0,15), тваринника (+ 0,12) і птахівника (+ 0,12).

Найбільші втрати (– 0,15) в оцінці громадянами України престижності в період 2010-2011 р. зазнали професії, що зазвичай асоціюються з низькокваліфікованою працею: сторож, підсобний робітник, кур'єр, робітник на низькокваліфікованих ручних роботах у сільському господарстві, прибиральник службових приміщень, прибиральник територій, вантажник, укладальник-пакувальник.

Така ж тенденція характеризує і динаміку престижності низки професій економіко-комерційної сфери: економіст, головний бухгалтер, менеджер (управитель) із збуту, начальник відділу з реклами, касир торговельного залу, експедитор, значення якої знизилися на 0,15 бали.

Серед будівельних професій, що користуються попитом на ринку праці, мають тенденцію до втрати престижності муляр і електрогазозварник, серед дефіцитарних професій, що пов'язані з живою природою і екологією середовища, – озеленювач, лісоруб, лісник, дояр (всі – 0,15).

Знижується престижність деяких професій медичної галузі: молодшої медичної сестри (санітарка-прибиральниця, санітарка-буфетниця та ін.) ($-0,24$), лікаря-терапевта ($-0,15$).

Неочікуваною, з огляду на державну кампанію підготовки до Євро-2012, виявилася зафіксована тенденція зниження престижності таких професій, що мали позитивну динаміку в минулий період: фахівець із готельної справи, фахівець із санаторно-курортної справи, туризмознавець (всі $-0,15$). Ця ж тенденція відмічена щодо низки професій транспортної галузі: водій вантажівки ($-0,24$), водій автобуса, тролейбуса, трамвая та кондуктор громадського транспорту (обидві на $-0,12$), а також масових професій сфери послуг: офіціант, перукар-модельєр, бармен (всі $-0,15$).

Не зазнала загалом значних змін кількісна оцінка громадянами престижності професій, що належать до сфери освіти: вчитель середнього навчально-виховного закладу ($+0,03$), вихователь дитячого садка (ясел-садка) ($+0,02$), майстер виробничого навчання (ідентична оцінці 2010 р.). Загалом протягом 2008–2011 років професії освітньої галузі мають середні показники престижності.

У 2011 р. вперше потрапила до десятки найбільш престижних професія науковця. Дещо зросла за оцінками громадян престижність професії лаборанта у науковому підрозділі ($+0,09$), яка часто стає першою сходинкою в науковій кар'єрі.

У 2011 р. найвищі оцінки престижності від дорослого населення України, як і в 2010 р., отримали професії, що за Національним класифікатором професій України належать до 1 і 2 класу: законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (1 клас) та професіонали (2 клас). У класі фахівців (3 клас) найпрестижнішу позицію посів фахівець з інформаційних технологій; технічних службовців (4 клас) – касир у банку, у сфері торгівлі та послуг (5 клас) – військовослужбовець (у 2010 р. найбільш престижною тут була професія перукаря-модельєра); у сільському та лісовому господарстві (6 клас) – лісника. Серед робітничих

професій, що потребують високого рівня кваліфікації і користуються попитом на ринку праці в Україні (7 клас – кваліфіковані робітники з інструментом; 8 клас – робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин) найвищу престижність, за оцінками дорослого населення, мають слюсар з ремонту автомобілів та токаря.

Гендерні відмінності в оцінюванні престижності професій дорослим населенням у цілому незначні (не перевищують 0,3 бала). Винятком є професії перукаря-модельєра, туризмознавця, фахівця із санаторно-курортної справи, швачки, економіста, фельдшера, лікаря-стоматолога, яких жінки у 2011 р. оцінили помітно вище, ніж чоловіки (на 0,4 – 0,6 бала). Натомість чоловіки оцінюють вище престижність професій машиніста екскаватора, кранівника, токаря (на 0,4 бали).

Існують і регіональні відмінності в оцінюванні престижності професій. Так, загалом мешканці Сходу України схильні вище оцінювати престижність професій, яких потребує ринок праці, ніж мешканці інших регіонів (сума різниць середніх оцінок всіх професій оцінюваного списку складає +16,6 балів при порівнянні оцінок мешканців Сходу з оцінками мешканців Півдня, +14,9 – Центру, +29,6 – Заходу). Натомість мешканці Заходу України схильні нижче, ніж будь в якому іншому регіоні, оцінювати престижність цих професій (на 14,7 балів порівняно з мешканцями Центрального регіону та на 13 – порівняно з Півднем України). Найбільші відмінності в регіональних оцінках престижності спостерігаються для професій вугільної галузі: жителі Сходу помітно вище, ніж мешканці Західного регіону, оцінюють престижність таких професій, як гірник, гірник підземний (шахтар), майстер гірничий, контролер промислових роботів (на 1 бал), машиніст підземних установок (на 0,8 бали). Така ж тенденція виявлена щодо регіональних оцінок низки інших професій: механік, технік-технолог з виробництва борошняних, кондитерських виробів і харчоконцентратів, менеджер (управитель) із

збуту, секретар (на 0,8), інженер-конструктор, інженер-програміст, контролер енергонагляду, водій вантажівки, автомобіля, електрозварювальник, експедитор, а також туризмознавець, фахівець з готельного бізнесу (на 0,7). Мешканці Центру України вище, ніж громадяни в інших регіонах, оцінюють престижність професії менеджера зі збуту.

Місце проживання респондентів також зумовлює певні коливання в оцінках престижності професій. Шоста частина професій із запропонованого списку має значні (понад 0,6 бала) розбіжності в оцінці престижності мешканцями, що проживають в різних типах поселень. Зокрема, мешканці сіл порівняно із мешканцями селищ міського типу вище оцінюють престижність професій тракториста-машиніста (на 0,8 бала), вихователя дитячого садка (ясел-садка) (на 0,7), вчителя середнього навчально-виховного закладу (на 0,6), фельдшера (0,7), рибовода (на 0,7), водія автобуса, бармена (по 0,6 бала). Цікаво, що жителі столиці нижче за жителів інших міст оцінили престижність професії науковця.

Таким чином, у підсумку маємо констатувати наступне: означилася тенденція переважного зростання престижності професій у виробничій сфері, зайнятості в силових структурах, намітилися позитивні зрушення в сфері науки; стабілізувалось падіння престижності професій, пов'язаних із законодавством і правочинством; натомість продовжується зниження престижності професій, що асоціюються з політикою і означилася тенденція зниження престижності професій, що відносяться до економіко-комерційної сфери.

Література

1. **Григоровская Л. В.** Соціальна ситуація дефіцитності-престижності професій / Л. В. Григоровская, М. И. Найденов // Державна служба зайнятості України на ринку праці в умовах світової фінансово-економічної кризи: питання теорії та виклики практики : Матеріали науково-практичної конференції. — К. : ІПК ДСЗУ, 2009. — С. 136–143. — Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0091.pdf.

2. **Найдьонов М. І.** Динаміка оцінок престижності професій, що користуються попитом на ринку праці. Чинники, умови та особливості вибору професії. : інформаційний бюлетень. Листопад ' 2010 / М. І. Найдьонов, Л. В. Григоровська ; упоряд. О. М. Лисенко ; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. — К. : ІСПП НАПН України, 2010. — 128 с. — Режим доступу: http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2010.pdf.
3. **Український стандарт міжнародної шкали престижності професій : інформаційний бюлетень. Липень ' 2009 / за ред. М. І. Найдьонова, Л. В. Григоровської ; упоряд. О. І. Хоріна.** — К. : ІСПП АПН України, 2009. — 50 с. — Режим доступу: http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2009s.pdf.
4. **Хоріна О. І.** Визначення спектру актуальних і дефіцитних професій як індикація перебігу кризових явищ / О. І. Хоріна // Державна служба зайнятості України на ринку праці в умовах світової фінансово-економічної кризи: питання теорії та виклики практики : Матеріали науково-практичної конференції. — К. : ІПК ДСЗУ, 2009. — С. 234–243. — Режим доступу: <https://www.academia.edu/11306455>.

Literatura

1. **Hryhorovskaja L. V.** Social'na sytuacija deficytnosti-prestyžnosti profesij / L. V. Hryhorovskaja, M. Y. Najdenov // Deržavna služba zajnatosti Ukrajinu na rynku praci v umovax svitovoji finansovo-ekonomičnoji kryzy: pytannja teoriji ta vyklyky praktyky : Materialy naukovo-praktyčnoji konferenciji. — K. : IPK DSZU, 2009. — S. 136–143. — Režym dostupu: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0091.pdf.
2. **Najd'onov M. I.** Dynamika ocinok prestyžnosti profesij, ščo korystujut'sja popytom na rynku praci. Čynnnyky, umovy ta osoblyvosti vyboru profesiji. : informacijnyj bjuleten'. Lystopad 2010 / M. I. Najd'onov, L. V. Hryhorovs'ka ; uporjad. O. M. Lysenko ; Instytut social'noji ta polityčnoji psycholohiji NAPN Ukrajinu. — K. : ISPP NAPN Ukrajinu, 2010. — 128 s. — Režym dostupu: http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2010.pdf.
3. **Ukrajins'kyj standart mižnarodnoji škaly prestyžnosti profesij : informacijnyj bjuleten'.** Lypen' 2009 / za red. M. I. Najd'onova, L. V. Hryhorovs'koji ; uporjad. O. I. Xorina. — K. : ISPP APN Ukrajinu, 2009. — 50 s. — Režym dostupu: http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2009s.pdf.
4. **Xorina O. I.** Vyznačennja spektru aktual'nyx i deficytnyx profesij jak indykacija perebihu kryzovyx javyšč / O. I. Xorina // Deržavna služba zajnatosti Ukrajinu na rynku praci v umovax svitovoji finansovo-ekonomičnoji kryzy: pytannja teoriji ta vyklyky praktyky : Materialy naukovo-praktyčnoji konferenciji. — K. : IPK DSZU, 2009. — S. 234–243. — Režym dostupu: <https://www.academia.edu/11306455>.